

1. *Антоненко-Давидович Б.* Поет на відстані / Борис Антоненко-Давидович // Незабутній Максим Рильський. – К. : «Дніпро», 1968. – С. 347-349. 2. *Веретейченко І. А.* Урбаністичні мотиви в творах українських письменників у контексті європейської філософської традиції / І. А. Веретейченко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 20 (207). Ч. I. – С. 109-115. 3. *Єфремов С.* Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К.: Femina, 1995. 4. *З трудів і днів* Максима Рильського / упоряд. С. А. Гальченко, В. Л. Колесник, М. Г. Рильський, Ю. І. Шаповал. – К.: А.С.К, 2009. – 656 с. 5. *Зеров М.* До джерел / Микола Зеров // Твори в двох томах. Київ: Дніпро, 1990. Том 2. Історико-літературні та літературознавчі праці. Ст. 492 – 588. 6. *Крижанівський С. А.* Максим Рильський / С. А. Крижанівський. – К.: «Вища школа», 1985. – 128 с. 7. *Мищенко О. І.* Образ Києва у творчості Максима Рильського / О. І. Мищенко // Літературознавчі студії. Випуск 34, 2012. – С. 157-160. 8. *Осьмак В. А.* Путівники ХІХ – початку ХХ ст. як складова київського тексту (до постановки проблеми) / В. А. Осьмак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Tik/2009_88/05_osmak_va.pdf 9. *Павличко С.* Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко – К., 1997. – 360 с. 10. *Поліщук Я. О.* Із дискурсів і дискусій / Ярослав Поліщук. – Харків : Акта, 2008. – 288 с. 11. *Рильський М.* Вибрані твори / Максим Рильський. – К. : «Дніпро», 1977. – 352 с. 12. *Рильський М.* Голосіївська осінь / Максим Рильський. – К. : «Радянський письменник», 1959. – 32 с. 12. *Шерех Ю.* Легенда про український неокласицизм / Юрій Шерех // Пороги і запоріжжя: Література, мистецтво, ідеології. Харків: Фоліо, 1998. Том 1. ст. 92–139.

*Тетяна Вірченко,
к. філол. наук, доц.*

ПРИНЦИПИ КАНОНІЗАЦІЇ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОМУ СПАДКУ НЕОКЛАСИКІВ

У статті здійснено спробу виокремити критерії канонізації творів літератури на основі літературно-наукової спадщини неокласиків. Відзначено, що критерії канонізації, запропоновані неокласиками, виразно поділяються на сформульовані вимоги до письменників та до творів художньої літератури, зокрема драматургічних. Попри те, що останні суголосні загальнолітературним критеріям, на особливу увагу заслуговують чіткість характерів дійових осіб і співвіднесеність із мовленням; боротьба, побудована на контрасті, що визначає дієвість, суцільність композиції тощо.

Ключові слова: канон, принципи канонізації, неокласики, загальнолітературні критерії, критерії драматургічних творів.

В статье выделены критерии канонизации произведений литературы на основе литературно-научного наследия неоклассиков. Отмечено, что критерии канонизации, предложенные неоклассиками, отчетливо делятся на сформулированные требования к писателям и к произведениям художественной литературы, в частности драматургических. Несмотря на то, что последние созвучны общелитературным критериям, особого внимания заслуживают четкость характеров действующих лиц, соотношенная с речью; борьба, построенная на контрасте, что определяет действенность, целостность композиции и т. д.

Ключевые слова: канон, принципы канонизации, неоклассики, общелитературные критерии, критерии драматургических произведений.

The article is an attempt to highlight the criteria of literary canonization based on literary and scientific heritage of neoclassics. It is noted that the proposed of neoclassics criteria for canonization distinctly divided into defined requirements to writers and to fiction works, including dramatic. Although recent accordant to general literary criteria deserve special attention crisp character actors and correlation of speech, fighting, based on the contrast, which determines the efficiency, integrity of the composition and etc.

Keywords: canon principles of canonization, neoclassics, general literary criteria, criteria dramatic works.

Літературознавчі погляди неокласиків належать до царини істориків літератури, оскільки вони цей спадок найчастіше розглядають у контексті літературної дискусії 1925–1928 рр. Справедливо помітив М. Наєнко, що в сучасній теорії літератури є проблема, адже руки роками тягнуться до праць зарубіжних теоретиків, прислухатись до яких треба, бо вони «розуміють усю незбагненність теорії як принципу: вона хоче **пояснити** словами те, що й **виразити** тими словами майже неможливо. Однак тільки суто **свої, власні** теоретичні пропозиції здатні підтвердити, що літературно-теоретичний пульс нашої нації б'ється, що обабіч Дніпра є достатньо суто **свої** наукової поживи і що вона “ще не вмерла і не вмере” (І. Франко)» [6, 58].

Не менш дражливе питання канонізації текстів, тим паче, якщо автори наукових праць, обраних для аналізу, канони, створені попередниками, руйнували. І хоча неминучим є усвідомлення того, що кожна доба має свій канон постатей, літературних творів, усе-таки слід здійснити пошук універсальних критеріїв, який неможливий без ретельної уваги до різних періодів, досвідів усіх, хто залишив після себе теоретико-літературний спадок. На сьогодні серед теоретиків вже загальновідома аксіома: «літературний канон включає в себе список творів чи авторів, але він також означає критерії, стандарти формування такого списку» [3, 142].

Отже, актуальність заявленої теми зумовлена тим, що урахування різноманітності досвідів дасть змогу не лише зрозуміти нинішній стан літератури, а й спроектувати її майбутнє функціонування. Ця потреба суголосна «проблемі критеріїв конструювання й відчитування канонів, <...> започаткованої у 1980-х рр. в американському літературознавстві внаслідок “культурних воєн” за списки обов'язкової та додаткової літератури до університетських курсів» [10, 6]. Наразі розвідка націлена на з'ясування критеріїв творення якісної літератури у свідомості неокласиків.

Б. Антоненко-Давидович якось зізнався: «Я засвоїв, що <...> до неокласиків треба ставитись якщо не зовсім неприязно, то в кожному разі насторожено й скептично» [2, 348]. Тож не викликає здивування, що літературознавці на одне й те саме явище поставили різні акценти. Так, наприклад, С. Павличко доволі однозначно заявила: «Неокласики деканонізували саме сакральне поле літератури, демістифікували літературну діяльність» [7, 202]. В. Агеєва ж наголошує, що «вони хочуть творити високе, елітарне, урбаністичне мистецтво, закорінене в поважну культурну традицію, незмінно дбають про досконалість форми, відточеність стилю, “контур строгий” – і вибудовують (<...>) ієрархію мистецьких вартостей,

наголошують принципи відбору, а відтак і канонізації, продиктовані естетичним смаком, а не ідеологічними переконаннями» [1, 36].

Усвідомлення необхідності визначення принципів канонізації літератури у свідомості неокласиків зумовлене літературною кризою, суть якої «не в тому, що у нас мало письменників, а в тому, що їх багато» [8, 18]. М. Рильського обурювало, що патентом члена літературної організації «покриваються неуцтво, нездатність і навіть іноді нечесність» [8, 18], а молоді письменники не виявляють самокритики.

Подібний стан речей зумовлює ще один аспект актуальності заявленої теми, адже проблема канонізації літератури тісно пов'язана з проблемою введення сучасної літератури в історію, можливістю її вивчення. Думається, що повчальною для багатьох буде думка І. Айзенштока, підтримана П. Филиповичем: «Питання про можливість вивчення літератури найближчого нам часу, як відомо, розв'язано в позитивну сторону: визнаю, що можна вивчати навіть сучасну нам літературу» [цит. за: 9, 243].

На порі було й осмислення європейськості та націоцентричності української літератури. М. Рильський був переконаний: слід критично осмислювати, «що дає нам Європа» [8, 18], але в той же час не доцільно відмежовуватись «від Міцкевича, від Гете, від античності» [8, 18], бо «в європейській культурі є багато такого, що нам варто засвоїти, такого, на чому нам можна й треба вчитись...» [8, 17]. М. Зеров успіх панування «Європи» бачив через усвідомлення досягнутого, для чого слід «вибагливо і незалежно від попередніх оцінок переглянути дотеперішнє надбання української літератури. Ми повинні знати і по-новому придивитись до наших уславлених письменників, інколи тільки з голосу нам відомих, з'ясувати їх значення для нинішнього розвитку, їхнє місце в нашій літературній традиції. Нам треба вивчити Франка і Леся Українку, пригадати забутих, вернути українській літературі цілу низку “отторжених” від нас письменників» [5, 439]. Сутність засвоєння європейського змісту найкраще усвідомлював М. Драй-Хмара: «Прилучення себе в широкій мірі до європейської культури, по-друге, розглядання всяких справ національних в європейському масштабі» [4, 54], – тобто досягнення гармонійного поєднання.

Усі критерії канонізації, запропоновані неокласиками, виразно поділяються на сформульовані вимоги до письменників та до творів художньої літератури, зокрема драматургічних. Неокласики зосереджуються як на особистісних, так і на професійних рисах. Так, щодо перших митці вважають, що письменник має вирізнитись витонченою духовною організацією і в той же час бути цілісною особистістю з потужною волею. Такою особистістю, на думку М. Драй-Хмари, є Леся Українка: «Таку монолітну постать ледве чи й знайдеш в нашому письменстві. Були в неї хитання, сумніви, кризи, але вони ховалися в темній глибині душі й на поверхню майже не впливали – на поверхні пишно розцвітала квітка *Saxifraga*» [4, 107]. Підґрунтям ж професійності є свідоме ставлення до творчості [4, 258].

Особистісні риси дозволяли письменникам змальовувати головними персонажами своїх творів сильних особистостей, які виступають проти інертного суспільства і «роблять це не з егоїстичних, а з альтруїстичних мотивів і виконують не індивідуальні завдання, а соціальні» [4, 141]. Крім того неокласик схвально оцінює заклик Франка «всіх до систематичної праці серед народу» [4, 220], а Леся Українка «добре знала, що уявляє собою слово поета як соціальний чинник» [4, 101].

Отже, тільки вольова особистість здатна усвідомлювати суспільну функцію літератури, а значить, і розцінювати твір літератури як «скеровану громадську силу» [5, 105].

Свідоме ставлення до письменництва як професійної діяльності визначає потребу знайомитись з досвідом інших друзів по перу, але не втрачати власного стилю. Наприклад, М. Зеров зауважив, що Тенянка губиться під впливом Олеса і Чупринки. Як бачимо, зосередження уваги письменника має бути кількавекторним, де один із напрямів займають читачі – майбутня аудиторія.

Серед принципів канонізації окремих творів у спадщині неокласиків виразно домінують такі: об'єкт художнього осмислення (антропоцентризм), проблематика, ідейний зміст, поетика, функціональний потенціал.

Предметом художнього споглядання, на думку М. Драй-Хмари, є людська душа, її етика й естетична моральність [4, 260]. Тому й не дивно, що неокласик акцентує увагу на постаті Т. Шевченка, який «в національній формі виявив вселюдський зміст» [4, 322]. Отже, на думку М. Драй-Хмари художня література має антропоцентричну спрямованість.

У працях неокласиків спостерігається непорушна логіка щодо аспектів канонізації літератури: формулюються вимоги не лише до предмету художнього осмислення, а й проблем, які потребують художнього вирішення. М. Рильський правомірно розрізняє поняття «сучасні проблеми» і «злободенні проблеми», віддаючи перевагу для художнього зображення першим: «На мою гадку, талановита книжка ніколи не може бути не сучасною» [8, 15]. Твір літератури не може бути безідейним. Задля вираження авторської позиції письменник має уважно підійти до оцінки персонажів твору, яка має бути незмінною, однозначною упродовж твору. Саме тому М. Драй-Хмара засуджує Тетмаєра за те, що він «головну героїню роману трактує неоднаково – інколи сатирично, інколи – псевдопоетично» [4, 278]. Ідеєю ж бажано щоб було «національне й соціальне відродження країни» [4, 253].

Формулюються неокласиками й засоби для досягнення названих змістових критеріїв на поетикальному рівні. Художність досягається відсутністю чужомовних слів, і тому М. Зеров запропонував: «нині ще, хто хоче побачити, як гарно і як багато можна нашою мовою висловити, повинен читати Нечуя-Левицького» [5, 220]. М. Драй-Хмара продовжив цей ряд влучними епітетами, удалими метафорами, що викликають настрій, «примушують тремтіти відповідні струни» [4, 247–248].

Функції літератури як об'єкт вічного зацікавлення теоретиків, не минули й неокласиків. Основну функцію – катарсичну – вони визначали незалежно від родової чи жанрової приналежності та тісно пов'язували з ідеєю: «Соціальна вага мистецтва іменно й полягає в тому, що воно випростує, очищає людину (аристотелівський катарсис)» [8, 15]. Предмет художнього споглядання визначає й іншу домінуючу функцію – сприяти «естетичному розвою читачів» [5, 140].

Постать Лесі Українки й її твори неокласиками безперечно уведені в канон. Оцінка М. Драй-Хмарою творчого спадку письменниці дозволяють сформулювати ще один критерій – єдність письменницького доробку на рівні не тільки стилю, а й мотивів («Отже, як мотив національної пасивності-зради, так і мотив ностальгії не становлять у творчості Лесі Українки чогось окремішнього, виняткового, неорганічного. Навпаки, вони якнайщільніше пов'язані з усім комплексом ідей, мотивів і настроїв, властивих нашій письменниці. Обидва ці мотиви розробляла вона на протязі всього свого життя, починаючи від дитячого віршика “Надія” й кінчаючи драматичною поемою “Орґія”» [4, 213]), підтриманий П. Филиповичем.

Критерії канонізації драматургічних творів суголосні загальнолітературним критеріям. Так, на справедливую думку М. Зерова драматург має бути носієм «тверезого, спостережливого розуму, що вміє розпізнати відтворити життєву правду» [5, 43].

Китами якісної п'єси неокласики вважали чіткість дійових осіб, які мають бути визначені з психологічного боку та сповнені пластичної виразності [4, 121]. Крім того, мовлення дійових осіб має бути співвіднесене з їх характером. Так, наприклад, М. Зеров указує на хиби Лесі Українки у створенні характеру Прісцилли: «Праведна і тиха Прісцилла не раз показувала не стільки твердість своєї відданої, посвятної душі, скільки гострий, наламаний до суперечки язик» [5, 865]. Іншої оцінки неокласик дає сценічним «Камінному господарю» та «Лісовій пісні», адже «тут, до ідейної глибини, до яскравості діалогу, розмаїтості тем та мотивів, до психологічної значності характерів прилучається рух, зорова мальовничість сцен, п'єси Лесі Українки досягають найвищої точки, до якої коли-небудь доходила українська драма» [5, 407].

Стрижнем п'єс є боротьба, побудована на контрасті: «Такі протилежні явища, як світле й темне, правда й кривда, воля й неволя, свобода й рабство, благородність і хамство, любов і ненависть, повинні займати увагу кожного драматичного письменника, бо всяка боротьба, що становить суть драматичної дії, виникає поміж протилежними явищами, різними станами душі, неоднаковими принципами і т. ін.» [4, 121]. Саме завдяки боротьбі, а також діалогам в одну репліку, за зразком грецької трагедії, досягається драматизм п'єс [4, 121]. Боротьба визначає не тільки драматизм, а головне – дієвість. М. Зеров слабкість п'єси Антоненка-Давидовича побачив у заміні дій монологам, які «пересипані цитатами, навантажені афоризмами, “ефектними” словечками та співами, які часами “переходять в загальний

рев”. А поруч усього того – мова книжна, нежива, неправильна» [5, 357]. І це в той час, коли діалоги мають бути правдоподібними.

Загалом драматургічний твір має вирізнятися суцільністю побудови, яка забезпечується гармонійною відповідністю мови дійових осіб, їхніх характерів та духу зображеної епохи.

Домінантною функцією драматургічних творів, зокрема трагедії, неокласики бачили також катарсичну («Через трагедію йдемо до очищення: така й має бути справжня трагедія» [8, 22]) і як наслідок – «чистий процес думки гарної, заспокоюючої» [5, 869].

Отже, попри всю складність теми канонізації літератури, літературно-критична спадщина неокласиків сприяє виокремленню чітких взаємоузгоджених критеріїв, які стосуються як постаті письменника, так і власне творів.

1. *Агеєва В.* Мистецтво рівноваги: Максим Рильський на тлі епохи / Віра Агеєва. – К. : Книга, 2012. – 392 с. 2. *Антоненко-Давидович Б.* Поет на відстані / Борис Антоненко-Давидович // Незабутній Максим Рильський : спогади / упорядкування, вступне слово та примітки Г. Донця, М. Нагнибиди. – К. : Дніпро, 1968. – С. 347–349. 3. *Гундорова Т.* Літературний канон і міф / Тамара Гундорова // Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти) : збірник. – К. : Фенікс, 2005. – С. 141–153. 4. *Драй-Хмара М.* Літературно-наукова спадщина / Михайло Драй-Хмара. – К. : Наукова думка, 2002. – 592 с. 5. *Зеров М.* Українське письменство / Микола Зеров. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 1301 с. 6. *Наєнко М.* Університетська теорія літератури / Михайло Наєнко // Дивослово. – 2014. – № 1. – С. 53–58. 7. *Павличко С.* Теорія літератури / Соломія Павличко ; упор. В. Агеєва, Б. Кравченко. – Вид. 2-е. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. – 679 с. 8. *Рильський М.* Зібрання творів. У 20-и т. Наука. Критика. Публіцистика. Т. 12–18. Т. 13. Літературно-критичні статті / упор. В. Г. Бойко, М. А. Ігнатенко ; ред. І. О. Дзевєрін ; редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – 624 с. 9. *Филипович П. П.* Літературно-критичні статті / П. П. Филипович. – К. : Дніпро, 1991. – 270 с. 10. *Хархун В.* Соцреалізм як канонічне мистецтво / Валентина Хархун // Слово і час. – 2010. – № 9. – С. 3–14.

БІБЛІОГРАФІЯ

ОСНОВНИХ НАУКОВИХ, НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ І ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ ПРАЦЬ МИХАЙЛА НАЄНКА

I. Монографічні видання

1. Жовтневі крила новелістики. – К.: Вища школа. – 1980. – 168 с. (9,0 др. арк.) – в дужках зазначається авторський обсяг.
2. Краса вірності. У творчому світі Олеся Гончара. – К.: Дніпро. – 1981. – 216 с. (9,0 др. арк.).
3. Сучасний український роман. – К.: Знання. – 1981. – 48 с. (3,0 др. арк.).